
HAMVAS ENDRE ÁDÁM

Egy középkori varázskönyv a reneszánsz mágia forrásvidékén: a *Picatrix* és a mágia tudományának értelmezése

A *Picatrix* címen ismert, a 13. században arabról latinra fordított varázskönyv önmagában is érdekes és különleges forrás, ugyanakkor a szöveg későbbi története is figyelemre méltó, mivel – bár egy időre eltűnik a szemünk elől – később a reneszánsz tudós mágia egyik fontos forrása. Maga a latin szöveg rendkívül sokrétű, mivel rengeteg korábbi vallási és rituális elemet tartalmaz, illetve adalékokkal szolgál a középkori asztrál- és talizmánmágia alkalmazásához is, miközben sok asztrológiával kapcsolatos információt, továbbá alkímiai leírást is tartalmaz. A tanulmányban a szöveggel kapcsolatos alapvető kérdéseket és fogalmakat tekintem át. Példákkal világítok rá, hogy a latin fordító hogyan használta forrásait, és rámutatok, hogy a szöveg megőrizhette egyes nekromantikus rituálék elemeit, és megvizsgálom, hogy a különböző füstölőszeres és imádságok milyen szerepet játszanak a szellemek megidézésének folyamatában. Mindezek rámutatnak, hogy a *Picatrix* nem pusztán a tudós mágia kézikönyve, hanem egy helyenként veszélyes recepteket tartalmazó gyűjtemény, amit a reneszánsz mágusnak rendkívül óvatosan kellett felhasználnia.¹

Kulcsszavak: *Picatrix*, asztrál mágia, talizmán, mágia, nekromancia, rituális füstölés

A *Picatrix*² címen ismert középkori varázskönyvről méltán mondhatjuk, hogy különleges munka, amely a középkori mágikus eljárások és mód-

---

¹ Köszönettel tartozom Veszprémy Mártonnak értékes megjegyzései és kiegészítései miatt. A publikáció az MTA–SZTE Antikvitás és Reneszánsz: Források és Receptió Kutatócsoport (TK2016-126) támogatásával jelent meg.

² A szöveg kiadása PINGREE (1986). Fordítások: BAKHOUCHE–FAUQUIER–PÉREZ-JEAN (2003), GREER–WARNOCK (2011), ATTRELL–PORRECA (2019). Az arab szöveg német fordítása: RITTER–PLESSNER (1962).

szerek egyik meglehetősen korai kompendiuma. Gyűjteményes jellegéből adódik, hogy nemcsak a korabeli, 13. századi mágiáról, annak eszközeiről és alkalmazási területeiről tartalmaz értékes információkat, de érinti a filozófia és a természettudományok alapvető kérdéseit. Ennek megfelelően rendkívül komplex és sok helyen meghökkentő kötet, hiszen az elméleti – filozófiai, metafizikai – részekkel gyakorlati operációk ismertetései váltakoznak, amelyek között éppúgy megtalálhatók a mágiához szükséges asztrológiai ismeretek, alkímiai folyamatleírások, mint a különböző füstölőszerek összeállításához nélkülözhetetlen füvek, gyógynövények, továbbá a mágikus talizmánok elkészítéséhez szükséges kövek, ásványok ismertetése, illetve a rituálékhoz elengedhetetlen invokációk, imádságok pontos leírásai is. Ahogyan ez a rövid jellemzés is mutatja, a *Picatrix* szövege egy igazi labirintus, ami tele van útvesztőkkel és csapdákkal, és amelynek olvasásakor az olvasó csak úgy kapkodja a fejét, hiszen teljesen banális receptek (hogyan úzzuk el a legyeket egy adott helyről) keverednek a legsötétebb, ártó praktikákkal; így talán nem is lesz hasztalan, ha alább igyekszünk némi vezérfonalat nyújtani ahhoz, hogy ez a labirintus ne tűnjön reménytelenül kuszának.

A következő ismertetés a *Picatrix* Frazer-Imregh Monikával közös munkában készülő fordításával kapcsolatos reflexiók rövidített összefoglalása.³ Azt, hogy a latin *Picatrix* hogyan lett a reneszánsz mágia egyik alapvető forrása, egy következő tanulmányban Frazer-Imregh Monika mutatja be.

A *Picatrix* szövegtörténete

A *Picatrix* bevezetése érdekes információkat tartalmaz a szövegről és annak keletkezéséről. E szerint a négy könyvből álló⁴ latin textus – ami alapján a mi fordításunk is készül – valamikor a 13. század közepén, 1256–1258 között⁵ született meg X. (Bölcs) Alfonz ösztönzésére.⁶ Alfonz,

³ A részleteket ld. FRAZER-IMREGH (2020a).

⁴ A fejezetek tartalmi összefoglalását ld. FRAZER-IMREGH (2020b).

⁵ A szöveg itt pontatlan, mivel a szerző ezt állítja: *Ez a mű az Úr 1256., Nagy Sándor 1568., Caesar 1295. és az arabok 655. évében készült el.* Azonban az itt megadott dátumok és a keresztény időszámítás szerint számított év nem egyeznek meg egymással. A Nagy Sándor uralkodásától számított év 1257. október 1. és 1258. szeptember 30. között volt. A caesari év 1258-nak felel meg, az arab számítása szerinti 655. év pedig 1257.

aki kasztíliai és leóni király volt – és aki egy ideig német uralkodónak is mondhatta magát – fontos szerepet játszott nemcsak a *Picatrix*, hanem sok más mágikus, illetve asztrológiai mű arabról latinra fordításában.⁷

A *Picatrix* a *Ghāyat al-Ḥakīm* címen ismert mű fordítása, pontosabban az arab eredetinek egy spanyol nyelven készült közvetítő forrás alapján létrejött latin változata.⁸ A némileg bonyolult megfogalmazást több dolog is indokolja. A latin szöveg kritikai kiadásának elkészítője, David Pingree több tanulmányban mutatott rá a textus kialakulásának folyamatára, az egyes változatok egymáshoz való viszonyára.⁹ Ezek alapján elmondhatjuk, hogy már a spanyol fordítás is sok helyen megváltoztatta az eredeti szöveg tartalmát, amelynek során egyes részek lerövidültek, más részek bonyolultabbak lettek, és természetesen a kereszténységgel egyértelműen össze nem egyeztethető részek kimaradtak, vagy át lettek alakítva. Ezenkívül a latin szövegben nemcsak rövidítések vannak, de a kompilátor helyenként maga is beszúr az arabban nem megtalálható részeket és forrásokot.¹⁰ Az sem lehetetlen továbbá, hogy a szöveg a hagyományozódás során is jelentős változásokon ment keresztül. Összességében tehát inkább az látszik helyénvalónak, ha a *Picatrix*ot a *Ghāyat al-Ḥakīm* olyan latin verziójának tekintjük, amely több okból is jelentősen eltér az arab változattól, és mai értelemben véve nem is igazán fordítás, inkább az eredetit meglehetősen szabadosan kezelő fordító(k)/kompilátor(ok) alkotása, aki(k)nek a nevét egyébként nem ismerjük.¹¹ A különös latin címre a for-

---

január 19. és 1258. január 7. közé esett. Látható, hogy egyik megadott dátum sem esik egybe az 1256. évvel. Nem tudjuk, hogy az eltéréseknek fordítói vagy valamilyen számítási hiba az oka, vagy másról lehet szó. Mindenesetre a megadott adatok alapján a fordítás elkészülte 1256 és 1258 közé tehető. Ld. PINGREE (1981: 27).

⁶ Bővebben ld. BURNETT (2019).

⁷ A fordításokról és a fordítók személyéről ld. PROCTER (1945), BURNETT (1996: 1036–1058), FORSHAW (2018).

⁸ A főbb filológiai kérdéseket összefoglalja LÁNG (2008: 96). Ld. még ATTRELL–PORRECA (2019: 4–8).

⁹ PINGREE (1981), PINGREE (2009).

¹⁰ A fordításban e szöveghelyeket jegyzetben jelezzük. Ld. még a következő jegyzetet.

¹¹ Mivel a latin szöveg létrejöttének története nem pontosan ismert, az sem elképzelhetetlen, hogy a változások egy hosszabb folyamat eredményeként jelentek meg, és egyes részeket később illesztettek a szövegbe. A szöveg fennmaradt kéziratjai legkorábban a 15. századból származnak, így nem zárható ki, hogy a fordítás elkészülte és az általunk

dító a könyv bevezetésében a következő magyarázatot adja: *Ezt a művet a bölcs, nemes és tiszteletre méltó filozófus, Picatrix több mint 200 filozófiai könyvből állította össze, és a saját nevééről nevezte el.* Ezek szerint a cím nem más, mint összeállítójának, a bölcs és tudományokban jártas Picatrixnak a neve. A név jelentésének magyarázatára többféle kísérlet is született, illetve az idézett kijelentés – főleg a szöveg kontextusában – különösen érdekes. Bár a bevezetés Picatrixról egyes szám harmadik személyben beszél, a latin szöveg sok egyes szám első személyű megszólalást, illetve minden bizonnyal a feltételezhető tanítványnak, vagy az olvasónak szóló instrukciókat tartalmaz. Röviden szólva: a *Picatrix* nyelvezete és stílusa a mester-tanítvány viszonyt feltételező, vallásos-beavató szövegek auráját árasztja. Nem elképzelhetetlen, hogy a szöveget alkotó kompilátor célja az volt, hogy az értekezésnek nagyobb tekintélyt tulajdonítson azáltal, hogy egy kiemelkedő bölcs személyéhez köti. Az ilyen jellegű pseudo-irodalom meglehetősen ismert – gondoljunk például a hermetikus szövegekre, amelyeket Hermész Triszmegisztosznak tulajdonítottak, vagy az Dionüsziosz Areopagitész neve alatt terjedő traktátusokra –, így egyáltalán nem zárható ki, hogy a *Picatrix* esetében is ezzel a jelenséggel van dolgunk.

Az ismertetett konfúz kompilációs technikára jó példa a 3. könyv kilencedik fejezetében megnevezett forrás, a *Liber Antimaquis* címen ismert traktátus, és felhasználásának módja a *Picatrix*ban.¹² Az összevetés azért is lehet érdekes és hasznos, mivel a *Liber Antimaquis* latin szövege és arab eredetije is fennmaradt, így az összevethető azokkal a szöveghelyekkel, ahol a *Picatrix* idézi, másrészt ezen a szövegen is vizsgálható, hogy a fordító hogyan alakította és formálta át az arab forrást saját intenciójának megfelelően. A korabeli fordítási és értelmezési technikákat illetően – amelyeket bizonnyal a *Picatrix* fordítója is alkalmazott – számunkra itt az a fontos, hogy az *Antimaquis* latin szövege jóval rövidebb forrásánál, és csak a gyakorlati szempontból releváns asztrológiai tudnivalókat közli. Az arab eredetiben ezzel szemben megtalálható egy mitologikus/kozmológiai rész

---

ismert kéziratok megírása között jelentősen változott és alakult maga a latin szöveg is. A kéziratokat és leírásukat ld. PINGREE szövegkiadásában: PINGREE (1986: xvi–xxiii). Ezekon kívül egy 14. századi töredék is ismert, ami számunkra a korabeli magyar vonatkozásai miatt is érdekes: ld. LÁNG (2008: 97).

¹² A szöveget kiadta BURNETT (2001).

a világ és az ember keletkezéséről, illetve utóbbinak a mágiához való viszonyáról. Ebben az elméleti részben arról van szó, hogy a hét bolygó jelenti a kaput ahhoz, hogy a Zodiákus kifejtse a hatását a szublunáris szférára, továbbá, hogy az emberi fejen lévő érzékszervek hét nyílása hasonló funkciót lát el, azaz az ember a bolygók szféráihoz hasonlóan kapcsolatban áll a kozmosz egészével és képes a kozmosz erőinek befogadására; sőt éppen e kapcsolat miatt képes arra, hogy maga is befolyásolja a természetet, azaz mágikus eljárásokat alkalmazzon. Az arab szövegben ezt az elméletet alapozza meg Ádám és Éva mítoszának egy sajátos változata is, amely szerint a kozmikus erőkből keletkezett teremtő megteremti az első embert, aki először tehetetlen, szellemtelen létező, és akit teremtője éppen a szellemek segítségével ébreszt öntudatra. Világos, hogy ebben a kontextusban sokkal jobban érthető a bolygószellemek megidézésének a *Picatrix*-ban is olvasható gyakorlata, hiszen az ember lényegében rokon ezekkel a szellemekkel.¹³ Az *Antimaquis*-ban és a *Picatrix*-ban is jórészt elveszik az az elméleti háttér, amely a mágus személyének funkcióját magyarázza; a latin fordítóknak, vagy megrendelőiknek pusztán a mágia, illetve az asztrológia gyakorlati aspektusa lesz fontos. Természetesen az sem lehetetlen, hogy a fordító vallási megfontolásokból hagyta el ezt az egyébként gnosztikus elemekkel átszótt mítoszt.¹⁴

A másik, számunkra fontos következtetés az, hogy a *Picatrix* és *Liber Antimaquis* latin szövege nem egyezik meg, így a *Picatrix* harmadik könyvében szereplő és a rituálékban jelentős szerepet játszó bolygószellemek nevei sem egyeznek meg a két szövegben. Az eltérés oka nem világos; az viszont szembetűnő, hogy a *Picatrix* latin szövege ugyancsak a gyakorlati elemekre koncentrálna, és ahogyan említettük, a rituálék hatássosságának elméleti megokolását ez esetben mellőzi. Mivel az *Antimaquis* fordításának elkészülte pontosan nem datálható, így nem tudjuk, hogy a két szöveg milyen viszonyban van egymással; az viszont látszik, hogy a fordítók hasonló technikát alkalmaztak.

A fordítás és forrása viszonyának megértéséhez vezető másik lehetőség a *Picatrix* szó lehetséges jelentésének értelmezése. Az arab szöve-

---

¹³ BURNETT (2001: 181–182).

¹⁴ Ádám meglelkesítéséről hasonló történet olvasható az *Aiónok hypostasisa* című, Nag Hammadiban előkerült szövegben. (NHC II. 86–97), LAYTON (1995: 69–70).

get már meglehetősen korán (ismereteink szerint legalább Ibn Khaldūn [1332–1406] óta) a 11. századi polihisztornak, Al-Majrīṭīnak (950–1007k.),¹⁵ vagy egyik tanítványának tulajdonították. Ez a datálás azonban problematikusnak tűnik, mivel az arab szöveg bevezetője szerint a szerző a könyvet 954–959 között írta, azaz Al-Majrīṭīnak mindösszesen ötévesen kellett volna hozzáfognia a könyv összeállításához. A manapság jobban elfogadott nézet Maslama Ibn Qāsim al-Qurṭubīnak tulajdonítja a szöveget, akinek lehetősége nyílhatott arra, hogy hozzáférjen a *Picatrix* szerzője által említett több mint kétszáz könyvhöz, és tanulmányozza is azokat.¹⁶ A mi szempontunkból mindebből annyi tűnik megjegyzésre méltónak, hogy a *Picatrix* alapjául szolgáló arab mű valamikor a 10. század közepén keletkezett, szerzője pedig egy olyan művelt tudós lehetett, akinek lehetősége nyílt arra, hogy hozzáférjen a korszak tudományosságát reprezentáló művekhez, így a korabeli tudomány egész kincsestárát állítsa össze. De mi köze mindennek a rejtélyes *Picatrix* értelmezéséhez? Egyes magyarázatok szerint a *Picatrix* név nem más, mint az arab Buqrātis/Biqrātis¹⁷ latinos, illetve romlott formája, amely egy mitikus bölcslet takar. Ebben az esetben a mű a már említett pszeudoirodalom szabályainak megfelelően egy különleges tudású filozófus/tudós neve alá tartozó irodalmi kánon egyik eleme lenne, tehát nem elképzelhetetlen, hogy egy tudatos mitologizálással állunk szemben, illetve egy *Picatrix*hoz kapcsolódó hagyomány kialakításának kísérletével van dolgunk. Egy másik meggyőző magyarázat szerint a latin *Picatrix* valójában a spanyol *Picatriz* változatra vezethető vissza, ami másrészről a *picador* szó származéka. A pikador jelentése pikás, lándzsás, ami az elmélet szerint az ugyancsak szúrásra, csípésre utaló arab s-l-m tő fordítása lenne. Ebben az esetben a szó minden bizonnyal a mű feltételezett szerzőjére – Maslama – utalna, azaz a *Picatriz* lényegében ennek a névnek egy változata, és csak később a kézirati hagyományban kap-

---

¹⁵ Abu 'l-Qāsim Maslama ibn Aḥmad al-Faraḍī al-Ḥāsib al-Majrīṭī al-Qurṭubī Andalusī. Az életéről és munkásságáról bővebben ld. FIERRO (1996).

¹⁶ ATTRELL–PORRECA (2019: 3).

¹⁷ Ezt az elméletet a latin *Picatrix* 2, 10, 2–8. szakasszal párhuzamos arab helyre alapozzák.

csolódott össze a Buqratis és Picatrix név.¹⁸ Bármelyik elméletet is fogadjuk el, az bizonyosnak tűnik, hogy a latin Picatrix szó eredetét az arab forrásnál kell keresnünk, valószínűsítve, hogy a feltételezett szerző nevének romlott latinus értelmezésével, illetve átírásával lehet dolgunk.

Az eddigieket összefoglalva a következőket mondhatjuk. A *Picatrix* címen ismert latin nyelvű kompiláció egy olyan mágikus kézikönyv, amely a mágia tudományának egészét kívánja bemutatni. Ennek megfelelően a mágiát a legfőbb, lényegében mindent átfogó tudománynak látta. Szükséges, hogy ennek művelője ismerje a mágiával kapcsolatos összes tudomány – főleg az asztrológia, alkímia, a gyógynövényekre és ásványokra vonatkozó tudományok – jellemzőit és főbb alapelveit. Ebből következik, hogy a korai középkor mágikus, illetve természettudományos ismereteinek valóságos kincsesbányája és kiapadhatatlan forrása. A szöveg egy minden bizonnyal a 10. században összeállított arab gyűjteményre megy vissza, amely azonban maga is rendkívül sokféle hagyományt őrzött meg és dolgozott egybe, ennek következtében egy rendkívül sokrétű és szerteágazó munkával van dolgunk. A latin változat – feltehetően egy korai spanyol fordítás közvetítésével¹⁹ – a 13. század közepén keletkezett, és bár a fordítója nem ismert, az mindenesetre tudható, hogy a korban fellendülő fordításirodalom páratlanul fontos emléke, hiszen szerkezetének minden problematikusága és nehézsége ellenére egészében fennmaradt szöveg, így jó lehetőséget ad arra, hogy segítségével bepillantást nyerjünk a középkori mágia természetébe, illetve képet alkothassunk a mágikus rituálékról és nem utolsósorban azok végrehajtójáról, magáról a mágusról.

A mágia tudománya a *Picatrix*ban

Bár a mágia szót hétköznapi értelemben is használjuk, minden bizonnyal kijelenthetjük, hogy a fogalomnak nincs egységes, a tudományos irodalomban elfogadott definíciója.²⁰ Ennek több oka is van. A je-

---

¹⁸ Bővebben, az arab nevek hasonló fordítási módszerét bemutató példákkal ld. THOMANN (1990).

¹⁹ Ld. PINGREE (1980).

²⁰ A mágia terminológiájának fejlődéséről és a tudományban FRAZER óta használt definíciók kritikai elemzéséről ld. COPENHAVER (2015), valamint KIECKHEFER (2019: 15–67).

lenség, amelyet ezzel a terminussal jelezni vélünk vagy szeretnénk, kultúránként és koronként is változik, és – mint a *Picatrix* példáján is látni fogjuk – adott szerzők többféle terminust használnak annak a jelenségnek a jelölésére, amelyet mi gyakran reflektálatlanul mágiának nevezünk. Mindezek fényében a következőkben mi sem törekszünk arra, hogy a *Picatrix* esetében egy definíciót konstruáljunk, inkább csak a fogalom értelmezésének néhány lehetséges olvasatát mutatjuk meg az olvasónak a szöveg alapján. Ugyanakkor fontos, hogy lássuk, ez a definíciós probléma a középkori szerzőknél is megjelenik, amelynek következtében megpróbálják a jelenséget vagy a tudomány vagy a vallás szemszögéből értelmezni,²¹ ilyen módon pedig adott esetben támadni, máskor pedig védelmezni.²² A következőkben tehát arra koncentrálnunk, hogy ebben a kontextusban hol lehet a *Picatrix* helye, illetve, hogy következtethetünk-e bármilyen módon a *Picatrix* használójának (azaz a mágusnak, az olvasónak, vagy egy adott operáció megrendelőjének) társadalmi helyzetére, továbbá a mágia használatának különféle veszélyeire. Másrészt fontos szempont az is, hogy az adott kor tudományos, illetve teológiai diskurzusában milyen helyet és szerepet foglal el a jelenség, amelyet mágiának neveznek. Tehát, ahogyan a tudomány definíciója, értelmezése, illetve státusza is egy dinamikusan változó és fejlődő fogalmi konstrukció eredménye, a mágia megítélése is folytonosan változik, és kritikai vizsgálat tárgya lesz. Mindezek okán – a rendelkezésünkre álló szűkös keretek miatt is – módszerünk pusztán az, hogy megnézzük, maga a *Picatrix* szerzője miként reflektál tárgyára. Mivel a célunk ez esetben nem lehet egy átfogó áttekintés, jelen körülmények között megelégszünk ezzel a módszertani eljárással.

A mágia jelenségének értelmezéséhez érdemes elgondolkodnunk azon, hogy egyáltalán milyen egyéb jelenségekkel kapcsolatban értelmezhető. Ha fellapozzuk a *Picatrix*ot, azt látjuk, hogy a szövegben néhány, szétszórtan megtalálható elméleti rész mellett – amelyek a mági-

---

²¹ LÁNG (2008: 20–24).

²² A jelenség elemzésére és értelmezésére most nincs lehetőségünk, a problémához ld. magyarul LÁNG (2007: 20–39; 105), továbbá BURNETT (1996: 1–16). A mágia korabeli klasszifikációját illetően fontos forrás a *Speculum astronomiae* címen ismert munka. Kiadását ld. ZAMBELLI (1992).

kus operációk lehetőségének racionális magyarázatát adják – különféle gyakorlati praktikák és rituálék ismertetése váltakozik egymással. A gyűjteményben a szerző a legkülönbözőbb célokra alkalmazható praktikákat mutat be: olvashatunk mérgekről és azok ellenszereiről, betegségekről és azok gyógyításáról, szerelmi oldásról és kötésről, az ellenség, városok, vidékek elpusztításáról, továbbá az ártalmas praktikák kivédéséről. Ezekben a leírásokban közös elem a szöveg meglehetősen szabályozott külsődleges formája, vagyis annak leírása, hogy egy adott művelethez milyen talizmán, asztrológiai konstelláció, esetleg füstölő szükséges. Más esetekben az adott recept hatásosságát egy bonyolult rituálé biztosítja, amely során a mágus megfelelő imákat mond el, és a helyes áldozatokat mutatja be, sőt gyakran rituális előírásokat is be kell tartania (böjtölés, megfelelő ruházat használata), tehát egyértelműen vallásos elemeket tartalmaz. A *Picatrix*ot mindezekben az esetekben az a gondolat tartja össze, hogy a kötetben leírt receptek és eljárások hatásosságát végeredményben a mágus által megidézett bolygó szellemének segítségével lehet biztosítani, tehát a szellemet meg kell idézni, vagyis a talizmánok, füstölők, imák és egyéb eljárások célja, hogy a kívánt bolygószellem ereje megnyilvánuljon a szublunáris világ hozzá kapcsolódó részében.

Tehát az eljárás célja alapján nem tudjuk kategorizálni a *Picatrix* receptjeit, mivel a teljesen ártalmatlan, hétköznapi célokat szolgáló operációk mellett vannak orvosi jellegű, segítő receptek, másrészt kimondottan ártó szándékú praktikák is. Ami mindebben közös, az a talizmánok, füstölők, asztrológiai jelenségek felhasználása, mégpedig az említett bolygószellemek megidézése céljából. Ugyanakkor a szerző nem mulasztja el, hogy hangsúlyozza a mágia tudományos jellegét, azaz igyekszik elkülöníteni azt a vallás szférájától. Eszerint a mágus azért tud csodálatos dolgokat létrehozni és megidézni, mert ismeri a dolgok természetét, illetve a dolgokat létrehozó okokat, továbbá az okok hierarchiáját, és mindebből következően a dolgok között lévő kapcsolatokat.²³ Rö-

---

²³ 1, 1, 1: *Scias, frater carissime, quod maius donum et nobilius quod Deus hominibus huius mundi dederit est scire quia per scire habetur noticia de rebus antiquis et que sunt cause omnium rerum huius mundi et que cause magis propinque sunt causis aliarum rerum et qualiter una res cum alia convenienciam habet, et propter hoc sciuntur omnia que sunt et qualiter sunt, et qualiter una res post aliam in ordine elevatur, et in quo loco ille qui est radix et*

viden szólva a mágia tudás, ami Isten ajándéka, és amely révén – követve az okok megismert láncolatát – eljuthatunk ezen okok végső forrásához, Istenhez. Hasonló célja van a második könyv hetedik fejezetében található matematikai jellegű fejtegetéseknek, amelyek azt szándékoznak megmutatni, miért van szükség az arányok ismeretére a talizmánok létrehozásához. Úgy tűnik tehát, hogy a szerző, az eljárások céljától függetlenül, tudományként definiálja a mágiát.

A *Picatrix* egy másik klasszifikációs módszer alkalmazásakor is kihívás elé állítja az értelmezőt. Ez a klasszifikáció a mágus által megidézett, illetve segítségül hívott erők jellegének különbségén alapul. Eszerint a természetes mágia a természet rejtett erőit, míg a démoni mágia démoni erőket idéz meg. Ez utóbbi esetében természetesen még azt az elméleti kérdést is el kell dönteni, hogy vajon minden, a mágikus eljárás által megidézett démon vagy szellemi erő ártalmas-e, vagy beszélhetünk segítő szellemekről is.²⁴ Mivel a harmadik és a negyedik könyv jó részét ilyen, a bolygószellemeket megidéző rituálék és füstölők leírásai teszik ki, a *Picatrix* szerzője minden módon igyekszik biztosítani, hogy a megjelenő asztrális szellemek jóindulatúak legyenek, valamint megmutatni azt, hogyan kell elkerülni ártalmas hatásait.²⁵ Ha a szerző nem is mondja ki, ez az eljárás implikálja, hogy az ártó szellemek megjelenésének lehetősége komoly veszélyt jelent.

Látható, hogy ha az elérendő cél felől nem is könnyű definiálnunk a mágiát, kirajzolódik az a tendencia, amely szerint a mágus különféle operációkat hajt végre e célok elérése érdekében, mégpedig többféle eszköz segítségével, amelyek révén természetfeletti hatást érhet el. Ennek következtében hatalmat nyer a világ egyes részei és létezői felett, de csak abban az esetben, ha az operációt a megfelelő óvintézkedések, illetve rituálék végrehajtásával végzi el a megfelelő asztrológiai kondíciók teljesülése esetében.²⁶ A *Picatrix*ban tehát a mágia egy meglehetősen

principium omnium huius mundi rerum existit, et per eum omnia dissolvuntur, et per ipsum omnia nova et vetera sciuntur.

²⁴ Vö. KIECKHEFER (2014: 14).

²⁵ Ld. pl. 3, 7, 16; 4, 6, 12.

²⁶ Ld. erről a mindenek fölött hatalmat biztosító varázstükör leírását. 4, 7, 23: *Custodias hoc, et totum illud intelligas quod tibi dixi; nam potens eris super ventos, homines et demones, et facies quod volueris. Cum fueris ablutus et mundus, voca eos; et venient tibi obedientes. Et*

komplex tudományként jelenik meg, amelynek elméleti alapját a kozmikus harmónia elmélete biztosítja. Eszerint a világban lévő létezők közötti kapcsolatot a bolygók sugarai közvetítik a szublunáris világ szférájába, éppen ezért ezeknek a sugaraknak a megfelelő módon történő irányítása és a szublunáris világban való manifesztációja – például a talizmánok révén – jelenti a mágikus operáció kulcsát.²⁷ Ebben az értelemben a *Picatrix* esetében joggal beszélhetünk egyrészt asztrál-, másrészt talizmánmágiáról is.

Látható tehát, hogy a *Picatrix* esetében különösen nehéz annak a meghatározása, hogy egyáltalán milyen könyvről, illetve a mágia melyik ágáról van szó. Az első két könyv esetében joggal beszélhetünk talizmánmágiáról, a harmadik, illetve negyedik könyv azután egyre jobban elmélyed a mágikus praktikákhoz tartozó különféle rituálék leírásában, és attól sem riad vissza, hogy ezek keretében állatáldozatokat tartson szükségesnek, illetve az okkult tudományok legkülönbözőbb elemeit mutassa be: találhatunk itt divinációs eljárást,²⁸ a bolygószellemek megidézésének módszereit, beszélő babérfáról szóló mesés elbeszélést,²⁹ illetve egy mágikus tükör elkészítésének módját,³⁰ amely alkalmas arra, hogy hatalmat nyerjünk az emberek és a mindenség felett. Ha mindez nem lenne elég, hogy komoly feladattá tegye a *Picatrix*ban található eljárások klasszifikációját, a szövegben még több rituális elemet is találunk: szerepet kapnak benne szűz lányok és fiúk, illetve magának a mágusnak is szüksége van rituális megtisztulásra, így például fürdőre, böjtre és önmegtartóztatásra. Ezeknek a célja kettős. Egyrészt a mágust szinte egy keresztény aszkéta, illetve buzgó hívő képében tüntetik fel, másrészt óvják is, hiszen a szellemek (a szerző kerüli a démon vagy lélek elnevezést, ehelyett a szellem, *spiritus* kifejezést használja) „kiszagolják”, ha valaki tisztátalan módon akarja elérni célját. Ebben az esetben nem kizárt, hogy lecsapnak rá, megkínózzák, de akár meg is ölhetik.³¹

---

hoc fiat super pelvum aqua plenam vel super vas aliquod mundum, plenum aqua. Et ibi videbis; et complebitur quod quesivisti.

²⁷ Vö. 1, 3; 3, 7; 4, 5.

²⁸ 3, 7, 35–40.

²⁹ 3, 7, 1–12.

³⁰ 4, 7, 23.

³¹ LÁNG (2007: 108–109).

Mágia, nekromancia és a talizmánok tudománya

Ennyi példa talán elég annak megokolására, miért is nem kíséreltük meg a *Picatrix*-ben található mágikus operációk jellegének pontosabb definiálását. A szöveg szerzője ugyanis annyi különböző forrást dolgozott egybe a herbáriumoktól és lapidáriumoktól kezdve az asztrális, talizmán-, illetve ceremonialis mágia elemeiig, hogy a mű végül ellenáll a modern klasszifikációs kísérleteknek. A helyzet mindenestre korántsem reménytelen. Ez a rövid áttekintés is megmutatta, hogy a műveletek céljai és a felhasznált eszközök segítségünkre vannak abban, hogy meghatározzuk a szövegben olvasható operációk jellegét és alkalmazási területüket. A leghasznosabb eljárásnak éppen az tűnik, ha ezeket vesszük sorra. A következőkben tehát megnézzük, hogy a szerző miként definiálja könyvének tárgyát, mit jelentenek a főbb terminusok (*necromantia*, talizmán/*ymago*), és milyen célokat érhet el a mágus ezekkel az operációkkal.

A bevezetőben a szerző meglehetősen pontosan igyekszik definiálni tárgyát, és az általa nekromanciának nevezett mágia végső célját és értelmét. A bevezetés néhány szokásos, a beavatási szövegekre jellemző toposzt tartalmaz, amelyek célja nyilvánvalóan az, hogy egyrészt különös tekintélyt kölcsönözzenek a szövegnek, másrészt bemutassák, hogy a mágia tudomány, ezért nem lehet tiltott gyakorlat. A szerző először is arra utal, hogy a mágia titkos, azaz okkult tudomány, mert célja a természet titkainak kifürkészése.³² Ahogyan pl. a hermetikus irodalom szerzői, a *Picatrix* is arról beszél, hogy a benne rejlő tudást csakis képletesen lehetett leírni. Ennek célja, hogy a beavatatlanok ne tudják megérteni a könyvben leírtakat, azaz – mint például az alkímiai irodalom esetében, úgy itt is – arról van szó, hogy az olvasónak egy speciális értelmezési kulcsra van szüksége a szöveg helyes olvasásához. Ellenkező esetben – és most egy súlyos fenyegetés következik – a mágus tudománya összezavarja a mindenséget.³³ A kijelentés minden bizonnyal a mágus hatalmára

---

³² Vö. WEILL-PAROT (2010). Az okkult, illetve okkult tudomány kifejezés használata a mágiához hasonlóan ugyancsak problematikus. A probléma komplexitását illetően a középkori mágiában ld. WEILL-PAROT (2002).

³³ Prológus, 3: *O, tu qui sciencias philosophorum intendere vis et scire ac eorum secreta inspicere, primo mirabilia magna artis que in suis posuerunt libris perquiras et intendere queras mirabilia sciencie nigromancie. Primum autem scire debes, quod hanc scienciam*

utal, illetve arra, hogy a tudása nem hétköznapi, hanem a korrespondenciák elve miatt a mindenség egészére kiterjed a csillagoktól, bolygóktól kezdve egészen az ásványi világig. A bevezető tehát a beavatási szövegekhez hasonlóan misztikus hangvételt használ és a mágia tudományában használatos szimbolikus nyelv fontosságáról beszél, azt sejtetve, hogy az olvasó egy meglehetősen veszélyes könyvet tart a kezében, amelynek illetéktelen használata beláthatatlan következményekkel jár.

A definíció szerint a mágia – a szerző szóhasználatában *nigromancia*, amelynek jelentésére rögvest rátérünk – olyan eljárás (*operatio*), amely során az ember csodák, illetve csodás jelenségek (*mirabilia*) elérésére törekszik a természetben rejtett módon (okkult) meglévő különböző erők (*spiritus*) közvetítésével, illetve segítségével. Mivel ezek az erők, és általában a természet különleges titkai rejtve vannak és csak nagy nehezen érhetők el az emberi értelem számára, a mágusnak el kell sajátítania azokat a gyakorlati és elméleti tudományokat, amelyek a mágikus operációt lehetővé teszik.³⁴ Ebből következően a mágia nem pusztán gyakorlati eszköz, hanem sokkal több annál: a tudományok összefoglalása és csúcса; olyan tudás, amely lehetővé teszi az ember számára a világról szóló átfogó tudás elnyerését, és ennek következtében a világ elemei és részei fölötti hatalom birtoklását. A mágia tehát kétféle értelemben okkult tudomány. Egyrészt mivel a természet rejtett erőinek megismerésére és alkalmazására törekszik, másrészt mivel maga sem fedi fel módszereit és ismereteit a beavatatlanok előtt. Ez arra utal, hogy a mágusnak szüksége lehet olyan mesterre, akinek segítségével elsajátíthatja a szimbólumokba rejtett mágikus „szaknyelv” olvasásának és értelmezésének módszereit,³⁵ azaz a mágiához szükség lehet a beavatásra. Látható, hogy a szerző defi-

---

philosophi celaverunt et eam hominibus discooperire nequierunt; imo eam pro viribus velaverunt. Et cum verbis absconditis quicquid locuti fuerunt in ea et eciam cum signis et similibus ac si in aliis scienciis loquerentur. Et hoc pro eorum honestatibus et bonitate quia, si hec sciencia esset hominibus discooperta, confunderent uniuersum. Et propter hoc figuraliter fuerunt locuti de ea ad hoc, ut aliquis ad ipsam attingere non valeret nisi esset sciencia illustratus ut ipsi.

³⁴ 1, 2, 1: *Scias quod ista sciencia nominatur nigromancia. Nigromanciam appellamus omnia que homo operatur et ex quibus sensus et spiritus sequuntur illo opere per omnes partes et pro rebus mirabilibus quibus operantur quod sensus sequatur ea admeditando vel admirando. Et ista sunt difficilia intellectui ratione sensus et visui latent suis similitudinibus.*

³⁵ HANEGRAAF (2013: 21–25).

níciója szerint a mágia lényegében meglehetősen ártatlan eljárás, sőt a legmagasabb rendű tudomány, amely a rejtett erők ismerete révén azok forrása, azaz a csillagos ég és az annak törvényeit meghatározó egyetlen Isten felé irányítják a jámbor gyakorló mágus szellemét. Mindenesetre a szerző nem az általunk használt mágia, hanem a baljósabban hangzó *nigromancia* kifejezést használja tudománya megnevezésére. A korban ez teljesen elfogadott és bevett eljárás volt, azaz elhalványult a szó eredeti jelentése, és a terminus a mágia tudományának szinonimájává vált.³⁶ Azonban a 6–7. században élt Sevillai Izidor ismerte a szónak egy lehetséges jelentését, amely szerint a nekromanta az a személy, aki a jósláshoz időlegesen életre keltett holtakat, vagy visszahívta a lelküket, ami még nem időzött sok ideig az Alvilágban.³⁷ Azonban Izidor az eljárást mindenképpen démoni műveletnek tartja, hiszen a démonok holtak vérével kevert víz hatására segítenek a jóslásban. Izidor a mágusokat veszélyes gonosztevőknek tartja, akik megzavarják a természet rendjét, az emberek értelmét, és mindenféle bűnös dolgot hajtanak végre.³⁸

A nekromanciának meglehetősen hosszú előtörténete van, és mára világossá vált, hogy az antikvitásban számtalan példát találhatunk nekromantikus rituálékra, amelyekből arra következtethetünk, hogy meglehetősen elterjedt gyakorlat volt.³⁹

Érdemes azonban felhívni a figyelmet arra, hogy a *Picatrix* esetében szó sincs arról, hogy a nekromanciának pusztán a szerző által definiált, ártatlan átalakulásával lenne dolgunk. A harmadik könyv bővelkedik a szó eredeti értelmében vett nekromantikus rítusokban, és egyes leírá-

---

³⁶ LÁNG (2007: 19–21).

³⁷ Lucanus *Pharsaliájában* például Erichtho egy olyan holttestet keres, aminek a szervei még alkalmasak a beszédre, hogy lelkét abban időlegesen megidézve, divinációt hajtson végre. Azaz nem pusztán megidézi a halott szellemét, hanem a testét is alkalmassá teszi a lélek időleges befogadására. Ld. Luc. *Phars.* 6, 630–671.

³⁸ 8, 9, 10: *Magi sunt, qui vulgo malefici ob facinorum magnitudinem nuncupantur. Hi et elementa concutiunt, turbant mentes hominum, ac sine ullo veneni haustu violentia tantum carminis interimunt.* Uo. sk: *Necromantii sunt, quorum praecantationibus videntur resuscitati mortui divinare, et ad interrogata respondere.* Νεκρός enim Graece mortuus, μαντεία divinatio nuncupatur: ad quos sciscitandos cadaveri sanguis adicitur. Nam amare daemones sanguinem dicitur. Ideoque quotiens necromantia fit, cruor aqua miscitur, ut cruore sanguinis facilius provocentur.

³⁹ Vö. JOHNSTON (1999), OGDEN (2001).

sok arra engednek következtetni, hogy nemcsak állatáldozatokkal végzett műveletekről, hanem emberekkel alkalmazott nekromantikus eljárásokkal van dolgunk, még ha a szerző szépített is a leírason. Ilyen a harmadik könyv hetedik fejezetében olvasható, úgynevezett fiúk próbája.⁴⁰ Itt arról olvashatunk, hogy az asztrológiailag megfelelő időpontban egy arra kijelölt házban (esetleg szentélyben?) hogyan kell felkészíteni egy arra alkalmas (azaz minden bizonnyal kellően tiszta) ifjút arra, hogy segítségével elvégezzenek egy különös és bonyolult rituálét, amelynek a végén egy kakast áldoznak fel. Ezt a leírást követően egy szűz lányok segítségével végrehajtott ceremóniáról van szó, amit ugyancsak egy állatáldozat zár le. A szöveg olvasása során gyanú ébredhet az olvasóban, hogy a latin szöveg szerzője jelentősen átalakította forrását, hiszen olyan lényeges elemek maradnak homályban, amelyek hiányában nem is világos, hogy egyáltalán mi lehet az említett rituálé célja. Gyanúnkat erősíti, hogy a kakas leölése talán helyettesítő áldozat lehet, és eredetileg egy emberáldozatot váltottak ki vele. Erre utalhat, hogy egy ponton megfenyegetik a fiút, hogy ha bármit feltár abból, amit megtapasztalt, akkor halállal fog lakolni, továbbá szemének bekötése a rituálé során minden bizonnyal ugyancsak halálának szimbolikus megjelenítése. Néhány antik forrás és az arab szöveg azonban rávilágít, hogy ebben az esetben bizony valódi nekromantikus rituáléről van szó, amit a latin szöveg szerzője megszépített. A megoldást ebben az esetben az arab változat (és más arab források tudósítása) adja meg. Az ugyanis arról beszél, hogy a harráni szábeusok Hermész Triszmegisztosz tanítása nyomán gyermekáldozatot végeztek. A kontextus és a többi említett ceremónia alapján valószínűsíthető, hogy a szerző szerint ezekkel a barbár szertartásokkal arra voltak kíváncsiak, hogy az elkövetkezendő időkben népük gyarapodni fog, vagy pedig veszélyben vannak, és számuk csökkenésnek indul.⁴¹

---

⁴⁰ 3, 7, 37–40.

⁴¹ A harráni szábeusok kiléte meglehetősen problémás és sokat vitatott kérdés. Azt, hogy a *Picatrix* asztrális mágiájának ez a magát szábeusnak nevező, Hermész Triszmegisztoszt prófétájának tartó nép volt a forrása, PINGREE (1980: 12–15) vetette fel. Azonban mind a harráni hermetikus közösség léte, mind az ezt bizonyító források tudósításának értéke kétséges. A forrásokat és a szakirodalmat kritikai vizsgálatnak vetette alá VAN BLADEN (2009: 64–118), aki közli a szövegeket és megvizsgálja egymáshoz való viszonyukat is. Ezek alapján a harráni hermetikus vallás léte meglehetősen

Látható tehát, hogy a *Picatrix* harmadik, illetve negyedik könyve egyre jobban elhagyja az asztrális, illetve talizmánmágia vidékét, és már nem elégszik meg azzal, hogy mechanikus módszerekkel a szublunáris világba vonja a bolygószellemeket, hanem olyan komplex rituálékat alkalmaz, amelyek során a talizmánok erejét füstöléssel, imákkal és a bolygószellemek megidézésével kell megerősíteni.

A szerző ezután a következő jelentős elemre, a talizmán meghatározására tér rá. Érdeemes idéznünk ezt a szöveghelyet is, majd levonni a következtetéseinket.

A képmásokat a bölcsek talizmánnak nevezik, ami szó szerint „kényszerítő” jelent.⁴² Ezt úgy magyarázzák, hogy a talizmán „kényszerít”, mert amit elér, azt kényszerítés által éri el, tudniillik kikényszeríti azt a dolgot, amelyért elkészítik. [...] Ez a módszer hasonlít az elixír előállításához szükséges tudásra, amely legyőzi a testeket, és megváltoztatva azokat, egy másik, sokkal tisztább anyaggá alakítja vissza – így hatnak a talizmánok is, amelyek mindent kényszerítés révén érnek el. Hasonló módon hatnak a mérgek is, amelyek átjárják a testet, megváltoztatják, és saját természetükké alakítják, mivel egy test úgy alakul át egy másik testté, hogy annak szerkezetét erőszakkal átalakítja.⁴³

---

kétséges. A *Picatrix* arab változatában többféle rituálé leírása olvasható. A fej rituáléját Al-Nadīm írta le, valószínűleg ennek egy változata olvasható a *Picatrix*ban. Vö. PINGREE (2002: 23). A gyermekáldozatról ld. RITTER–PLESSNER (1962: 237–241).

⁴² Az arab változat jobban érthetővé teszi ezt a magyarázatot. E szerint a talizmán szó abból keletkezik, ha visszafele írjuk és olvassuk azt, hogy *musalit*, ami pedig annyit tesz, mint legyőzni és uralni egy szubsztanciát. Vö. BEN-ZAKEN (2019: 1037).

⁴³ 1, 2, 1: *Et ymagines sapientes appellant telsam, quod interpretatur violator quia quicquid facit ymago per violenciam facit et pro vincendo facit illud pro quo est composita. Pro opere victorie facit proporcionibus arimetricis et influenciis atque celestibus operibus. Sunt composite corporibus propriis ad implendum predicta, et hoc in temporibus opportunis; et suffumigacionibus quibus fortificantur attrahuntur spiritus ad ipsas ymagines, et istud scire elixir assimilatur que vincit corpora et alterando ea reducit ad alia corpora magis munda; et sic ymagines faciunt que omnia faciunt per violenciam. Et similiter operatur venenum quod discurrendo corpora, alterando ea reducit ad suam naturam, propter quod corpus convertitur in aliud corpus per vim compositionis in eo existentis.*

A talizmán tehát olyan mágikus objektum, amelyen különböző képmások, ezeken kívül pedig mágikus jelek és karakterek,⁴⁴ illetve adott esetben titkos isten-, illetve angyalnevek szerepelnek, éppen ezért nevezi ezeket a *Picatrix* szerzője – más középkori auktorokhoz hasonlóan – képmásoknak. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a talizmán nemcsak egy speciális, képekkel, jelekkel ellátott amulett lehet, hanem kisebb-nagyobb mágikus célt szolgáló szobor is, amely embert, állatot, növényt formáz, azaz annak a képmását jelenti. Ezt fontos szem előtt tartani, mivel a *Picatrix* több helyen is ilyen talizmánokról számol be. A talizmán szó jelentésének alakulása egyébként igen érdekes. A kifejezés az arab *ṭilasm* szó átvétele, ami viszont másrésztől a görög *teleszma* fordítása, amelynek – ahogyan az arab szónak is – több jelentése van, így jelenthet adót, költséget, fizetséget is, de vallási beavatást is. A latinban viszont az *ymago*, azaz képmás változat állandósult, amelynek, mint láttuk, van ugyan némi alapja, ugyanakkor le is szűkíti a szó lehetséges jelentéstartományait.⁴⁵ Mindenesetre a *Picatrix* szerzője nem annyira ezt a tulajdonságát emeli ki, hanem azt, hogy a megfelelően elkészített talizmán – azaz a megfelelő asztrológiai konstelláció idején az illető bolygókhoz rendelt fémekből, kövekből stb. létrehozott talizmán – képes arra, hogy beteljesítse a mágus célját, és a földi világba kényszerítse az adott bolygószellemet. A talizmán elkészítése tehát ásvány-, kőtani és alkímiai ismereteket kíván, illetve a mágusnak komoly asztrológiai jártassággal is kell rendelkeznie, hiszen tudnia kell, hogy a talizmán elkészítése számára mi a megfelelő horoszkóp. Ha ezt elvétí, akkor – mint az emberek esetében is – a talizmán kedvezőtlen csillagzat alatt születik meg.⁴⁶

Látható, hogy a talizmánok elkészítése ugyancsak komplex folyamat. Meglehetősen egzakt asztrológiai ismereteket követel, hiszen a kedvező konstelláció elvétése azt is jelenti, hogy a mágusnak akár éveket kell várnia arra, hogy ugyanez a helyzet újra előálljon, másrészt ismernie kell az ásványokat, köveket, és a fémek lehetséges ötvözésének módszereit is. Ennek megfelelően a *Picatrix* bőven merít úgynevezett lapidáriumból, amelyek ugyancsak széles körben elterjedt, az egyes

---

⁴⁴ Vö. LÁNG (2011).

⁴⁵ LUCK (2006: 49), FORSHAW (2018: 15).

⁴⁶ WEILL-PAROT (2002: 70).

kövek természetét tárgyaló munkák voltak. Bizonyos esetekben az adott képmás, vagyis ábrázolt alak, istenség, bolygószellem mellett különleges karakterek, vagy titkos angyal-, illetve istennevek biztosítják a talizmán erejét.⁴⁷ Ezeknek a karaktereknek a jelentése számunkra homályos. Érdekes, hogy ugyanannak a talizmánnak a leírásánál az arab és a latin szövegben található karakterek gyakran különböznek. A titkos isten-, illetve angyalnevek használata azonban jól ismert gyakorlat már a görög-római varázspapiruszokon is.⁴⁸ Az eljárás azon alapul, hogy a név ismerete lényegében a névvel jelölt személy, illetve létező ismeretét is jelenti, azaz ennek birtokában a mágus hatalmat nyer az adott isteni lény fölött. A *Picatrix* szerzője éppen ezért gyakran az adott bolygószellem vagy angyal összes nevét ismerteti, nehogy valamelyiknek hiányában ne tudja rákényszeríteni az akaratát.

Állatáldozatok, mágikus füvek és füstölők

A *Picatrix*ban olvasható mágikus operációk jó részét teszik ki a füstöléshez szolgáló keverékek elkészítését leíró, gyakran a különféle összetevőkből szükséges mennyiségeket precízen megadó receptek. Mivel ezek a füstölők a rituálék fontos részét jelentik, érdemes röviden – a teljesség igénye nélkül – áttekintenünk, hogy milyen anyagokat használt a középkori mágus, szem előtt tartva azt a kérdés is, hogy mi lehetett ezeknek a keverékeknek a hatása, ami minden bizonnyal megvilágítja majd alkalmazásuk célját is.

Ezeknek a különleges összetevőknek a vizsgálata és precíz azonosítása még további kutatásokat igényel, az azonban biztosnak látszik, hogy a rituális kontextusban fontos szerepük van. Mivel sok, a receptekben olvasható összetevő tudatmódosító hatású szer, illetve feltételezhető, hogy egyes szerek más, az adott receptben használható szerrel együtt fejtik ki hatásukat, minden bizonnyal valóban használták ezeket a keverékeket, amelyeknek az imákkal és egyéb rituális eszközökkel (pl. dobok használata) különleges hatása lehetett a rituálékban résztvevőkre. A *Picatrix* receptjeivel kapcsolatban felmerül a gyanú, hogy olyan, már az ókori kultikus gyakorlatban is használt füstölőkre és kenőcsökre

---

⁴⁷ Vö. LÁNG (2011).

⁴⁸ Ld. BAJNOK (2013: 707–738). Ld. még GRAF (2009: 87–125), NÉMETH (2019).

mennek vissza, amelyek hatását éppen ez az évszázados gyakorlat biztosította. A tézisünk alátámasztására néhány korai görög-latin példát hozunk fel, illetve megpróbáljuk beazonosítani a *Picatrix* receptjeinek néhány gyakori összetevőjét. A következő összefoglaláshoz vezérfonalul szolgált Gorg Luck rendkívül érdekes összefoglalója.⁴⁹ Az első kérdés az, hogy miért is használhattak tudatmódosító szereket egyes vallásos rítusokhoz, illetve mágikus rituálékhoz? A *Picatrix* vonatkozó helyei alapján eléggé világos, hogy a füstölés egy adott bolygószellem lehívását segíti elő; azaz a bolygóhoz rendelt összetevőkből készült keverék kedves a szellemnek, amely többek között a füstölő hatására megjelenik. A kellemetlen szagú keverék ellenben apotropaikus hatással rendelkezik, azaz távol tartja az ártó démonokat vagy szellemeket. Más szöveghelyek azonban megerősítik, hogy a mágus maga is érintkezésbe kerül egy-egy füstölővel vagy kenőccsel. Egyes rituálékat fedett arccal és orral kell végrehajtani és kerülni kell az érintkezést (ideértve a belélegzésüket is) az anyagokkal, mivel veszélyesek, míg máskor éppen ellenkezőleg, be kell kennie magát a mágusnak a sikeres operáció érdekében.⁵⁰ Az ilyen eljárást, amelynek célja az istenség vagy egy adott szellem megidézése, azaz az *epiphania*, illetve a módosult tudatállapot elérése, más módon is megkísérelhették. A *Picatrix*ban például számtalan olyan varázslat van, főként a szerelmi mágia területén, amelynek során a megfelelő *pharmakont* meg kell itatni vagy etetni azzal, akinek a szerelmét a mágus vagy megbízója el szeretné nyerni.

Mindenesetre a kérdésben nemcsak elméleti következtetésekre vagyunk utalva, hanem írott források is rendelkezésünkre állnak. Hérodotosz például arról számol be, hogy a keleten lakó masszagéták nyáron kiásott gyökereket esznek, az érett gyümölcsöket elteszik, hogy aztán télen ezen éljenek. Azonban egyes, különleges gyümölcsöket (Hérodotosz nem árulja el, hogy miféle gyümölcsökről lehet szó) másra is használnak: összegyűlnek egy helyen, a gyümölcsöket tűzbe dobják, ettől pedig mámoros állapotba kerülnek, énekelni és táncolni kezdenek.⁵¹ A mágiáról írt művében pedig Apuleius ír arról, hogy nem tartja elképzel-

---

⁴⁹ LUCK (2006), *Appendix*.

⁵⁰ 3, 10, 1.

⁵¹ *A görög-perzsa háború* 1, 202.

hetetlennek, hogy a gyermekek egyszerű, azaz tiszta lelke ráolvasások és bódító illatszerek használatával elkábítható.⁵² Ha itt visszatekintünk a *Picatrix*-ban is olvasható, az előzőekben elemzett rituálékra, amelyekben fiatal fiúkat alkalmaztak médiumként, akkor egyre világosabb lesz, hogy a középkori szöveg meglehetősen ősi elemeket őrzött meg. Az említett rituálékban alkalmazott eljárások célja, hogy a tiszta gyermeki lélek, vagy a mágusnak aszkézissel, böjtöléssel megtisztított lelke kapcsolatba kerülhessen az isteni szférával. Az ilyen divinációs eljárás célja, hogy a szép és egészséges gyermeki testbe, mintegy templomába időlegesen leszálljon az istenség, vagy maga a lélek hagyja el testét időlegesen.⁵³ Ha továbbmegyünk, és arra gondolunk, hogy eredetileg esetleg emberáldozatról is szó volt, akkor az adott keverék minden bizonnyal alkalmas volt az áldozat elkábítására is.

A különféle füstölőszeres és kenőcsök használatának célja tehát ketős: egyrészt mintegy az istennek tetsző áldozatként biztosítják az istenség jelenlétét, másrészt pedig – a kellő rituális tisztasággal együtt – alkalmassá teszik a mágust vagy a médiumot arra, hogy kapcsolatba lépjen az isteni szférával.

Most pedig – a teljesség igénye nélkül – vizsgáljunk meg néhány, a *Picatrix*-ban is gyakran előforduló összetevőt!

Ahogy már említettük, a füstölők összetevőinek és lehetséges hatásuknak pontosabb értelmezése további vizsgálatokat igényel. Egyes összetevők azonosítása egyelőre nem lehetséges, mivel meglehet, hogy talán a fordító ejtett hibát, amennyiben vagy nem ismerte az adott növény, illetve ásvány nevét, vagy pedig olyan módon írta át az arab eredetit, ami szövegromlást eredményezett. Éppen ezért a fordítók, illetve a szövegkiadók gyakran csak feltételezésekre vannak utalva. Mindazonáltal néhány összetevő meglehetősen sokszor fordul elő, és elég jól azonosítható is. A receptek egyik különlegessége, hogy gyakran tartalmaznak állati összetevőket. Feltűnően sokszor van szükség a búbosbanka valamely testrészére vagy szervére, de gyakran kell a mágusnak szárított állati vért, agyvelőt használnia, esetleg emberi testnedvekkel összekeverve. E meglehetősen bizarr összetevők alkalmazásának a célja nem

---

⁵² *De magia* 43.

⁵³ Uo.

teljesen világos. Először is nem valószínű, hogy a mágus olyan könnyen szert tehetett szárított tevéverre, leopárdagyvelőre és egyéb egzotikus szerekre, másrészt, ha feltételezzük, hogy valamilyen módon szerzett is egyikből-másikból, akkor ezek használata – összekeverve például fekete macska agyvelejével vagy fejével⁵⁴ – igencsak veszélyesnek, akár halálosnak tűnik, így nem elképzelhetetlen, hogy mindez a képzetlen, illetve beavatatlan mágus félrevezetésére szolgál. Tudniillik, ha nem ismeri a felhasználás módját és a kellő adagokat, akkor egy ilyen füstölés akár a saját épségét is veszélyeztetheti. Mindamellett sok receptben keverednek a tisztán botanikai elemek alkímiai utalásokkal és az említett állati összetevőkkel, ami talán arra utal, hogy a leírásokat nem szó szerint kell értenünk, hanem pontos elkészítésükhöz valamilyen kódra lenne szükségünk. Az is világos bizonyos esetekben, hogy egyes összetevők a kozmikus kapcsolatokat biztosítják az analógiás mágia segítségével. Látható tehát, hogy az első olvasásra egyszerű recepteknek tűnő leírások bizony sok kérdést vetnek fel, így semmiképpen sem javasoljuk az olvasónak, hogy – még ha tud is szerezni búbosbankaszívet, galambmáját vagy szívet, esetleg tevévert vagy leopárdagyvelőt – a recepteket ott-hon kipróbálja... Természetesen az a lehetőség sem zárható ki, hogy a receptek jó része pusztán kitaláció, és semmilyen formában, illetve mértékben nem használták fel. Mágikus receptgyűjtemények már az ókor óta léteztek, és birtoklásukhoz nem feltétlen kellett gyakorló mágusnak lenni, bár különös tartalmuk azt az érzetet kelthette, hogy ismerőjük különleges hatalom birtokában van. Ebben az esetben a mágikus receptgyűjtemény egy irodalmi műfajt reprezentál.⁵⁵

Könnyebb talán eligazodnunk egyes növényi összetevők esetében. A szövegben gyakran találkozunk olyan anyagokkal, amelyek egyértelműen pszichoaktív hatásúak. A receptek kedvelt elemei az ópium,

---

⁵⁴ Ld. pl. 3, 7, 16: A Szaturnusz egyik füstölője a következő: *Végy egyenlő arányban ópiomot, aktaragot (ez egy növényfajta), sáfrányt, babérmagot, szentjánoskenyeret, ürmöt, lanolinolajat, sártököt és egy fekete macska fejét. Készíts belőle örleményt, és keverd össze ezeket egymással fekete kecske vizeletével, és csinálj belőle pirulákat. Amikor végre akarod hajtani a műveletet, akkor tégy ezekből egyet a füstölőben lévő égő szénre, a többit rakd félre, majd fordítsd az arcod arra, ahol a Szaturnusz akkor tartózkodik.*

⁵⁵ Ennek az irodalomnak a fejlődéséhez, egyes recepteknek a különböző korszakokon, illetve gyűjteményeken keresztül való vándorlásához ld. DICKIE (2001: 117–122).

illetve egyes erősen toxikus vagy pszichoaktív hatású növények, mint a hunyor, siskavirág, beléndek vagy bürök. Érdekes lehet az olvasónak a szerecsendió gyakori emlegetése is, azonban talán kevésbé ismert tény, hogy nagy mennyiségben ez a fűszer is toxikus hatású és komoly, hosszan tartó hallucinációkat okoz. A szerecsendiót⁵⁶ nem csak az ókorban vagy a középkorban használták ilyen célra. Egy 1970-es beszámoló szerint egy 19 éves lány 1 uncia (kb. 28 gramm) szerecsendiót fogyasztott el vízben és narancslében oldva, amitől először különböző testi tünetei, majd látomásai jelentkeztek és feldobott hangulatba került. Ugyanakkor elvesztette időérzékét, arcokat látott, nem tudott gondolkodni és néhány nap múlva még azt is érezte, hogy a felhőkön sétál!⁵⁷ Mindezt azért érdemes idéznünk, mert talán fényt vet azoknak a különös leírásoknak, égi utazásoknak és szellemekkel való találkozásoknak az értelmére, amelyekről egyes mágikus könyvekben, leírásokban olvashatunk. Nem elképzelhetetlen, hogy a *Picatrix* receptjei is ilyen pszichoaktív hatások elérésének céljából alkalmazzák az említett szereket.

Előfordulnak illatszerek is, mint a *laudanum* (nem azonos a Paracelsus által előállított ópiumtinktúrával), ami *Cistus ladanifer*, magyarul pedig balzsamos szuhar néven ismert. Gyakori összetevő még a fahéj (*Cinnamomum cassia*), a tömjén (*Boswellia*), illetve a sztorax, azaz *Styrax officinalis*.

Érdemes megemlítenünk a második könyv hetedik fejezetének nyolcadik részében említett *theriacumot*. Ezt a különös szert, úgynevezett *panaceát* – olyan gyógyszert, amely minden bajt képes gyógyítani – IV. Mithridatész (120–163) pontuszi király alkotta meg, eredetileg valószínűleg kígyómarás, illetve mindenféle mérgezés ellen, ám olyan népszerű volt, hogy még a 19. században is alkalmazták. Az összetételt Nero orvosa, Andromachus módosította, de az idők folyamán több verziója is létezett. Az ókori *theriacum* főbb összetevői az ópium, a tömjén, a tengeri hagyma és a kígyóhús voltak, de idővel adhattak hozzá más pszichoaktív szereket is. Talán nem meglepő, hogy miért volt népszerű

---

⁵⁶ Hatóanyaga az illóolajában található miriszticin.

⁵⁷ Az esetről a *British Medical Journal* 1970. március 21-i számában (754. o.) számol be D. J. PANAYOTOPOULOS és D. D. CHISHOLM.

olyan sokáig, és miért gondolták azt, hogy gyakorlatilag mindenféle betegségre jó.⁵⁸

A füstölés célja tehát a démonok, illetve szellemek megidézése mellett az, hogy a mágus vagy médiuma a megfelelő állapotba kerüljön ahhoz, hogy kapcsolatba tudjon lépni a spirituális világgal.

Összegzés

Talán ez a rövid összefoglaló is mutatja, hogy milyen különös könyv a *Picatrix*. Önmagában is érdekes forrás, a középkori mágia egyik nagy összefoglalása, amelyben nemcsak gyakorlati leírások, de a mágiát mint tudományt megalapozó elméleti fejtegetések is olvashatók. Ezek az égitestek természetéről, a világ egyes részei és elemei közötti korrespondenciákról és kozmikus kapcsolatokról, illetve az anyag természetéről szólnak.⁵⁹ Emellett – ahogyan láttuk is – a mű minden bizonnyal jelentős elemeket őrzött meg egyes görög-római mágikus gyakorlatokból is, így egy rendkívül összetett, több rétegű munkával van dolgunk. Azonban a *Picatrix* jelentős forrása a reneszánsz mágiának, és ebben a kontextusban érdekes kérdés, hogy ezt a sok részében igazi nekromantikus szöveget hogyan lehetett felhasználni úgy, hogy ne a tiltott, hanem a jámbor mágia forrásául szolgálhasson. A *Picatrix* kéziratai nagy számban a 15. századból származnak, ami mutatja a szöveg iránt ebben az időben megnövekvő érdeklődést,⁶⁰ így tanulmányozhatta például Marsilio Ficino is, aki számára ugyancsak fontos forrásul szolgált.⁶¹ Ezeknek a folyamatoknak alaposabb vizsgálata azonban egy következő tanulmány tárgya lesz.

Források

ATTRELL–PORRECA 2019

D. ATTRELL – D. PORRECA, *Picatrix: A Medieval Treatise on Astral Magic*, Pennsylvania, 2019.

---

⁵⁸ LUCK (2006: 488).

⁵⁹ 1, 7.

⁶⁰ Ld. még FRAZER-IMREGH (2020c). A *Picatrix* hatásához újabban ld. LEFÈVRE D'ÉTAPLES (2018).

⁶¹ YATES (1991: 69).

- BURNETT 2001 B. BOS – C. BURNETT – T. CHARMASSON – P. KUNITZSCH – F. LELLI – P. LUCENTINI (eds.), *Hermes Latinus, Astrologica et divinatoria*, Turnhout, 2001.
- BAKHOUCHE–FAUQUIER–PÉREZ-JEAN 2003
B. BAKHOUCHE – F. FAUQUIER – B. PÉREZ-JEAN, *Picatrix: Un traite de magie medieval*, Turnhout, 2003.
- GREER–WARNOCK 2011 J. M. GREER – C. WARNOCK, *The Complete Picatrix: The Occult Classic of Astrological Magic (Liber Atratus Edition)*, Phoenix, 2011.
- LAYTON 1995 B. LAYTON, *The Gnostic Scriptures*, New York, 1995.
- LEFÈVRE D'ÉTAPLES 2018
J. LEFÈVRE D'ÉTAPLES, *La Magie Naturelle/de Magia Naturali*, Paris, 2018.
- PINGREE 1986 D. PINGREE, *Picatrix: the Latin Version of the „Ghayat Al-hakim”*, London, 1986.
- RITTER–PLESSNER 1962 H. RITTER – M. PLESSNER, *Picatrix: Das Ziel des Weisen von Pseudo-Magriti, aus dem Arabischen ins Deutsche übersetzt von Helmut Ritter und Martin Plessner*, London, 1962.

Felhasznált irodalom

- BAJNOK 2013 BAJNOK D., „Védj meg engem minden démontól”. Görög nyelvű védővarázslatok papiruszon és fémlemezen, in: Nagy Árpád Miklós (szerk.), *Az Olympos mellett - Mágikus hagyományok az ókori Mediterraneumban I–II*, Budapest, 2013, 707–738.
- BEN-ZAKEN 2019 A. BEN-ZAKEN, *Traveling with the Picatrix: cultural liminalities of science and magic*, in: M. Fuchs – A. Linkenbach – M. Mulsow – B.-Ch. Otto – R. B. Parson – J. Rüpke (eds.), *Religious Individuation. Historical Dimensions and Comparative Perspectives*, Berlin – Boston, 2019, 1033–1164.
<https://doi.org/10.1515/9783110580853-051>
- BURNETT 1996 Ch. BURNETT, *Magic and Divination in the Middle Ages*, Aldershot 1996.
- BURNETT 2019 Ch. BURNETT, *The impetus for translating texts and their reception*, in: S. Page – C. Rider, *The Routledge History of Medieval Magic*, London – New York, 2019, 71–84.
- COPENHAVER 2015 B. COPENHAVER, *Magic in Western Culture: From Antiquity to the Enlightenment*, Cambridge, 2015.
- DICKIE 2001 M. W. DICKIE, *Magic and Magicians in the Graeco-Roman World*, London – New York, 2001.
- FIERRO 1996 M. FIERRO, *Bāṭīnism in Al-Andalus. Maslama b. Qāsim al-Qurṭubī (d. 353/964), Author of the “Rutbat al-Hakīm” and the „Ghāyat al-Ḥakīm (Picatrix)”*, *Studia Islamica* 84 (1996), 87–112.
- FORSHAW 2018 P. FORSHAW, *From Occult Ekphrasis to Magical Art. Transforming Text into Talismanic Image in the Scriptorium of Alfonso X*,

- in: S. Kiyarad – Ch. Theis – L. Willer (eds.), *Book Title: Bild und Schrift auf 'magischen' Artefakten*, Berlin, 2018.
- FRAZER-ÍMREGH 2020a FRAZER-ÍMREGH M., *A Picatrix IV. könyv 1. fejezetének fordítása: Filozófiai jellegű traktátus a világ rendjéről, a sensus – 'felfogóképesség', 'értelem' kifejezés értelmezéseiről*, *Orpheus Noster* 12/2 (2020), 96–102.
- FRAZER-ÍMREGH 2020b FRAZER-ÍMREGH M., *A Picatrix fejezeteinek tartalmi összefoglalója*, *Orpheus Noster* 12/1 (2020), 88–109.
- FRAZER-ÍMREGH 2020c FRAZER-ÍMREGH M., *Marsilio Ficino De vita coelitus comparandája és a Picatrix*, *Orpheus Noster* 12/1 (2020), 78–87.
- GRAF 2009 F. GRAF, *Mágia a görög-római világban*, Budapest, 2009.
- HANEGRAAFF 2013 W. HANEGRAAFF, *Western Esotericism: A Guide for the Perplexed*, London, 2013.
- JOHNSTON 1999 S. I. JOHNSTON, *Restless Dead: Encounters between the Living and the Dead in Ancient Greece*, Berkeley, 1999.
- LÁNG 2007 LÁNG B., *Mágia a középkorban*, Budapest, 2007.
- LÁNG 2008 LÁNG B., *Unlocked Books. Manuscripts of Learned Magic in the Medieval Libraries of Central Europe*, Pennsylvania, 2008.
- LÁNG 2011 LÁNG B., *Characters and magic signs in the Picatrix and other Medieval magic texts*, *Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis* 47 (2011), 69–77.
- LUCK 2006 G. LUCK, *Arcana Mundi: Magic and the Occult in the Greek and Roman Worlds: A Collection of Ancient Texts*, Baltimore, 2006.
- KIECKHEFER 2014 R. KIECKHEFER, *Magic in the Middle Ages*, Cambridge, 2014.
- KIECKHEFER 2019 R. KIECKHEFER, *Rethinking how to define Magic*, in: S. Page – C. Rider, *The Routledge History of Medieval Magic*, London – New York, 2019, 15–25.
- NÉMETH 2019 NÉMETH Gy., *Sötét varázslatok. Átoktáblák az ókori mágikus szertartásokban*, Budapest, 2019.
- OGDEN 2001 D. OGDEN, *Greek and Roman Necromancy*, Princeton, 2001.
- PINGREE 1980 D. PINGREE, *Some of the Sources the Ghāyat al-hakīm*, *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 43 (1980), 1–15.
- PINGREE 1981 D. PINGREE, *Between the Ghāya and Picatrix. I: The Spanish Version*, *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 80 (1981), 27–56.
- PROCTER 1945 S. PROCTER, *The Scientific Works of the Court of Alfonso X of Castille: The King and His Collaborators*, *The Modern Language Review* 40/1 (1945), 12–29.
- THOMANN 1990 J. THOMANN, *The Name Picatrix: Transcription or Translation?*, *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 53 (1990), 289–296.
- VAN BLADEN 2009 K. VAN BLADEN, *The Arabic Hermes: From Pagan Sage to Prophet of Science*, Oxford, 2009.

- WEILL-PAROT 2002 N. WEILL-PAROT, *Les „images astrologiques“ au Moyen âge et à la Renaissance - spéculations intellectuelles et pratiques magiques, XIIe - XVe siècle*, Paris, 2002.
- WEILL-PAROT 2010 N. WEILL-PAROT, *Astrology, Astral Influences, and Occult Properties in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, *Traditio* 65 (2010), 201–223.
- ZAMBELLI 1992 P. ZAMBELLI, *The Speculum Astronomiae and Its Enigma*, Berlin, 1992.
- YATES 1991 F. YATES, *Giordano Bruno and the Hermetic Tradition*, Chicago, 1991.

A medieval magical handbook: the *Picatrix* as the source of Renaissance Magic and the interpretation of magical science

The medieval magical handbook, known as Picatrix, was translated during the 13th century into Latin from Arabic. It is a very interesting and particular book not only of its own but also because of the later history of the text, since it was one of the sources of Renaissance magic. The Latin text has many layers; it consists a lot of earlier religious elements and grants a lot of data about medieval astral magic, astrology and alchemy.

*In this paper I survey the basic problems and concepts (magic, necromancy etc.) relating to the text. With some examples I demonstrate how the translator used his sources, and I point out that the *Picatrix* preserved some necromantic elements, furthermore I show the functions of different incenses, prayers and rituals used during the magical operations.*

*All these show that the *Picatrix* is not only a handbook of the medieval learned magic, but contains some dangerous recipes, so the Renaissance magician must had used the book very carefully.*

Keywords: *Picatrix*, magic, astral magic, necromancy, talisman, incense